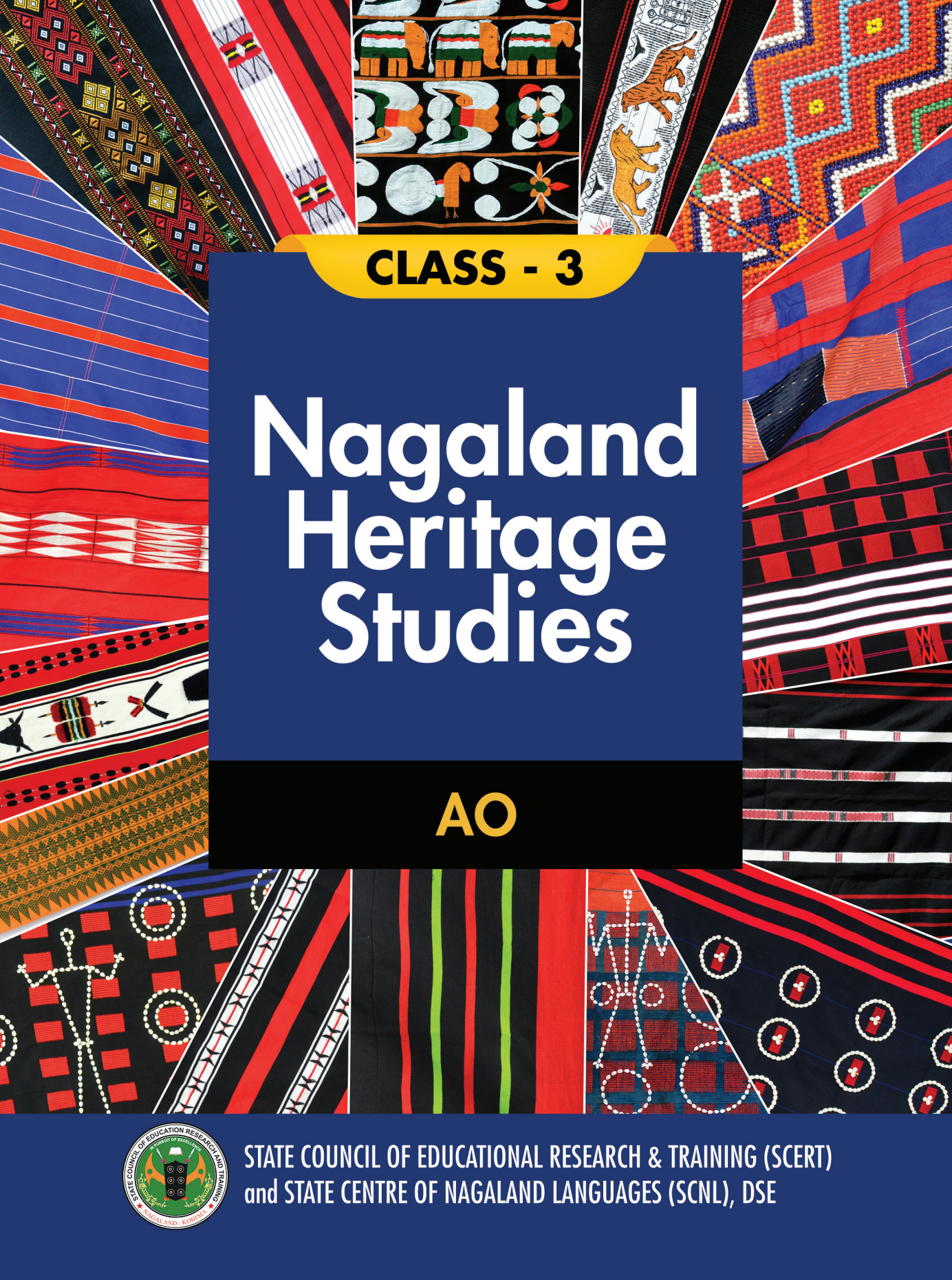

The background of the book cover is a vibrant collage of various Nagaland traditional textiles. These include patterns of red and white stripes, geometric shapes like diamonds and zig-zags, and depictions of animals such as tigers and birds. The colors are primarily red, black, white, and blue, with some green and yellow accents.

CLASS - 3

Nagaland Heritage Studies

AO

STATE COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH & TRAINING (SCERT)
and STATE CENTRE OF NAGALAND LANGUAGES (SCNL), DSE

Nagaland Heritage Studies

CLASS - 3

STATE COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH & TRAINING (SCERT)
and **STATE CENTRE OF NAGALAND LANGUAGES (SCNL), DSE**

NAGALAND HERITAGE STUDIES | CLASS 3 - AO

Copyright © SCERT & SCNL, DSE 2018

Third Edition 2023

Illustrator: Vineizotuo Z. Tase, Tsachumla Mongzar

FOREWORD

The Nagaland Heritage Studies (NHS) is a series of 18 officially recognized Nagaland languages from classes 1 up to 8. These books aim to teach the Nagaland Languages using local culture and heritage as its content base and also promote cultural richness of every tribe and community. The introduction of the Nagaland Heritage Studies in the State's schools from 2018 was in consonance with the guidelines of the National Curriculum Framework (NCF) 2005. The Nagaland Heritage Studies textbooks revised edition covers the learning needs of the students which have added meaningful illustrations. The NHS textbooks are evolving to better language learning of Mother Tongue which is the core basis of one's identity, history and culture.

The State Council of Educational Research and Training & SCNL would like to express gratitude to Professor D. Koulie for his contributions.

We would also like to acknowledge the Department of Arts and Culture, DIPR, all Literature Boards, Tribal Hohos, and the individuals concerned for their contributions towards the development of Nagaland Heritage Studies Textbooks.

The Council & SCNL also wishes to extend its gratitude to Smt. Kevileno Angami, Commissioner & Secretary, Government of Nagaland, SCERT and School Education for sharing valuable suggestions towards improving/updating of Nagaland Heritage Studies textbooks.

Lastly, appreciation goes to SCERT and SCNL team members who have worked hard in completing the NHS textbooks revision on time.

Dated: Kohima the 7th of November 2022.

THAVASEELAN K
Principal Director (IAS)
School Education, Nagaland, Kohima

N.CHUMCHANBENI KIKON
Director,
SCERT, Nagaland, Kohima

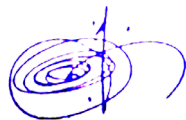
OKILA

SCERT, Nagaland, Kohima ajanga, Nagaland nung aliba kin balala nübur ajak otsü, sobaliba aser libaliru zülua kaketrijusanger nem züngdaksütsü telemtetba agir maparen inyaka aoba asoshi pela-ba shisemer.

Department-i asüngdangba ama Class 1-5 tashi kaket (Manuscripts) zünga tang tamshidak Ao oshi zülumen (Spelling) nung temelenshitsü ajitetba tashi melenshitsüogo.

Kakettem nung kechisa zülua ali (Contents) itemji Department-i parnok mulungba zülü asünung yangi Ao Senden Literature Board shilem kecha mali.

Yours Sincerely

(I. Temjen Tzüdir)
Secretary, ASLB

Keta Alibatem

Tapak

1. Züngdangba (51-100)

1

2. Temang Tenüktelen - II

8

3. Tsüngküm Mongpu

12

4. Kü Nagalima-District aser Kintem

20

5. Shiti aser Jepju – Naga Tar Nunger Otsü

23

6. Sobaliba Sobusolemtsü

27

7. Sangro – Khen Tera Tali

32

8. Asen Meküta Aliba Süngdonglidong - I

34

9. Asen Meküta Aliba Süngdondlidong – II

38

10. Tain Dang Akhümtsübu

43

Lesson 1

ZÜNGDANGBA (51-100)

Tangazüksü nükjidong:

1. Züngdangba tenüngtem 51-100 angazüksü.
2. Züngdangba tenüngtem tatongi angazüksü.
3. Zülüjang shitak adoka züngdangba tenüngtem angazüksü
4. Züngdangba indang zülüjang teputep metettsü.

Tanurtem indang tarji repranga züngdangbatemji tilaba nungi tuluba tashi enokang.

Tenem, Metsü, Lir, Ter, Semer

Asenoki züngdangba 51-100 tashi azüngtsü aser
züngdangba tenüngtem angazükdi.

51

– Tenemerka

61

– Rokerka

52

– Tenemerana

62

– Rokerana

53

– Tenemerasem

63

– Rokerasem

54

– Tenemerpezü

64

– Rokerpezü

55

– Tenemerpungu

65

– Rokerpungu

56

– Tenemertrok

66

– Rokertrok

57

– Tenemertenet

67

– Rokertenet

58

– Tenemerti

68

– Rokerti

59

– Tenemertuko

69

– Rokertuko

60

– Roker

70

– Neter

7 1 – Neterka

7 2 – Neterana

7 3 – Neterasem

7 4 – Neterpezü

7 5 – Neterpungu

7 6 – Netertrok

7 7 – Netertenet

7 8 – Neterti

7 9 – Netertuko

8 0 – Tir

8 1 – Tirka

8 2 – Tirana

8 3 – Tirasem

8 4 – Tirpezü

8 5 – Tirpungu

8 6 – Tirtrok

8 7 – Tirtenet

8 8 – Tir

8 9 – Tirtuko

9 0 – Tukor

9 1 – Tukorka

9 2 – Tukorana

9 3 – Tukorasem

9 4 – Tukorpezü

9 5 – Tukorpungu

9 6 – Tukortrok

9 7 – Tukortenet

9 8 – Tukorti

9 9 – Tukortuko

1 0 0 – Noklangka

Teinyaktsü

A. Züngdangba 51-80 tashi zülüjang agi züluang

B. Tsünglanglen aliba noksaji reprangang. Züngdangba tenüngtem agi züluang.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

C. Züngdangba 81- 100 tashi zülüjang agi zülüang.

D. Züngdangbatemji putepa medentepang.

82	Neterka
63	Rokerpezü
71	Tukor
59	Tenemerana
90	Tirana
88	Neterasem
95	Tirti
52	Tukorpungu
73	Rokerasem
64	Tenemertuko.

E. Züngdangbatemji tuluba nungi tilaba tashi tatongi zülushiang.

Rokerpungu	Netertuko	Tukorti
Rokerana	Tir	Tukortrok
Rokerpezü	Netertenet	Tukortuko
Rokerka	Neterti	Tukortenet
Rokerasem	Netertrok	Noklangka

Lesson 2

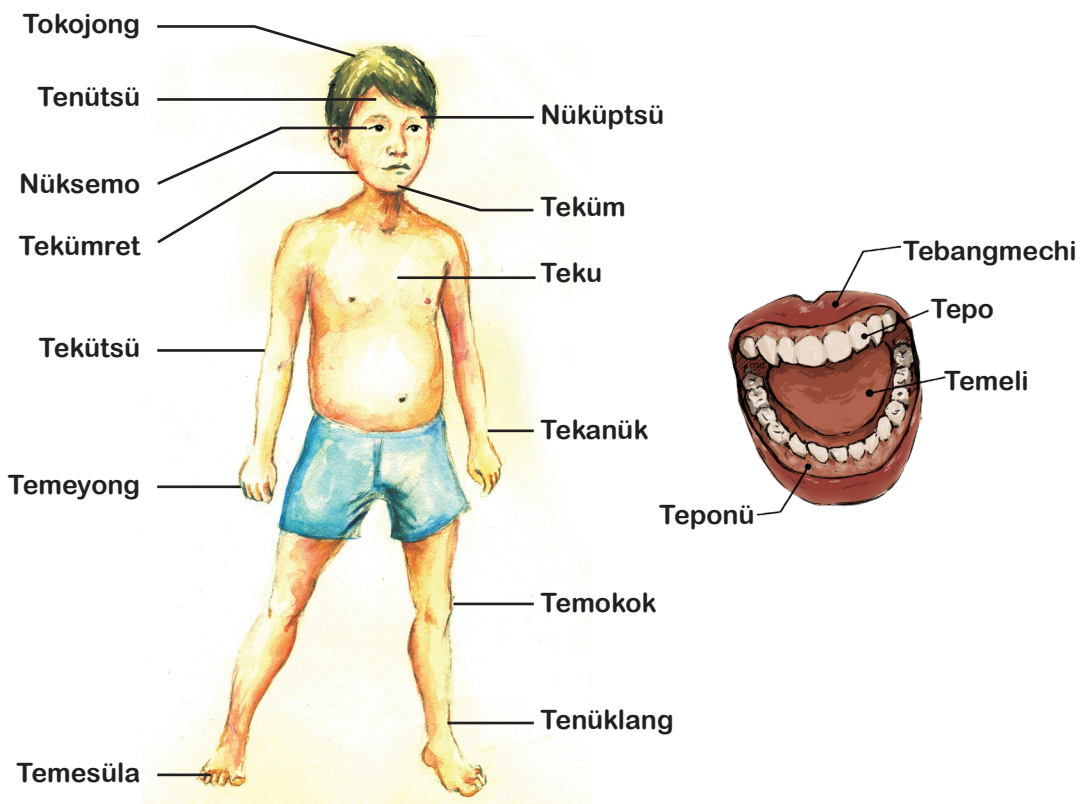
TEMANG TENÜKTELEN - II

Tangazüksü nükjidong:

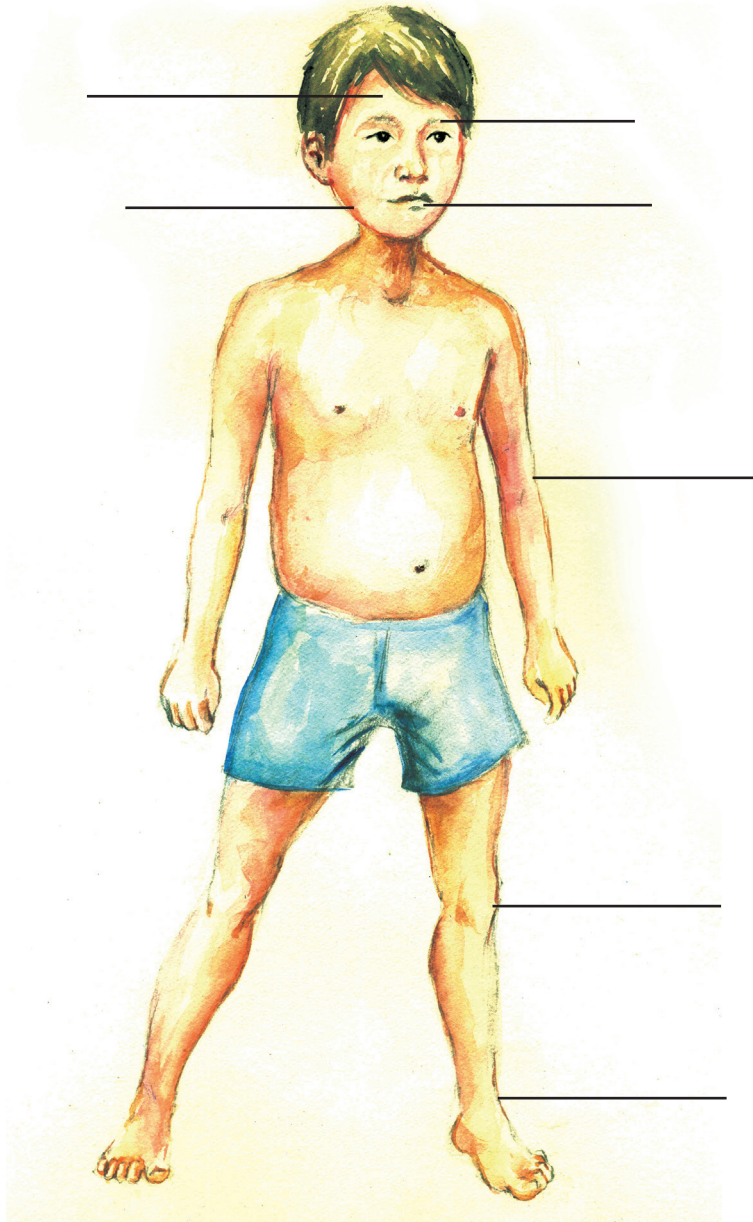
1. Temang nung tenüktelentem tenüng angazüksü.
2. Temang nung tenüktelentem jangja metettsü.
3. Temang nung tenüktelentem tenüng shitak zünga shitettsü.
4. Lesson nung aliba tasüngdangbatem langzütettsü.

Medemertem kü tenüng Meren.

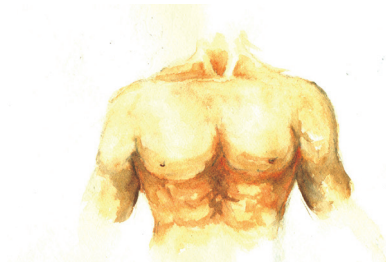
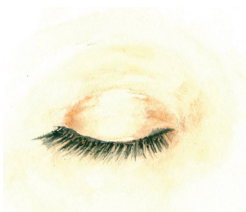
Asenoki temang nung tenüktelen tenüngtem angazükdi.

A. Temang tenüktelentemji renema züluang.

B. Item temang tenüktelen tenüngtem züluang.

C. Medemer ka shimang aser temang nung tenüktelen
balalatem koba nenoki angazüka lir ibaji lemsatepbang.

D. Agüja alibaji züngang aser tazüng alidakji zülüjangtem
enoka süngdakjang:

1. Ni temepo shia nung pungu (5) lir.	TE_E_Ü_A
2. Teben lokshitsü atema ni pa nüngdaker.	T_K_T_Ü
3. Ni teka shia nung pungu (5) lir.	T_M_Y_G
4. Ni parnok anogoshia meyr.	T_P_
5. Parnok ya kü tenük temalen lir.	N_K_P_Ü

E. Ojang süngden nungji temang nung tenüktelentem tapu
ter (10) bushiang.

T	O	K	O	J	O	N	G	N	T
E	E	N	C	P	D	A	R	Ü	E
M	U	M	H	T	O	D	E	K	M
E	P	C	O	E	U	B	M	Ü	E
Y	N	T	E	K	Ü	M	O	P	S
O	R	I	T	U	O	B	N	T	Ü
N	S	C	L	A	P	K	M	S	L
G	K	T	E	N	Ü	T	S	Ü	A
T	E	N	Ü	K	L	A	N	G	W
N	Ü	K	S	E	M	O	C	A	B

F. Nisung ka yangluang aser temang tenüktelentem
züluang.

Lesson 3

TSÜNGKÜM MONGPU

Tangazüktsü nükjidong:

1. Tsüngküm mongpu tapu balala metettsü aser shitettsü.
2. Tsüngküm mongpu balala mapang atalokba tamaitsütem angazüktsü.
3. Lessonji angateta züngtettsü.
4. Lesson nungi tasüngdangbatem shitak langzütettsü.

Küm nung tsüngküm mongpu pezü lir. Itemji- metsü mapang, meyi mapang, mangkonang mapang aser tsüngküm mapang.

1. Metsü mapang nung anogotem tatsük alir.

Narotem apungtsü tenzüker.
Atsüki nung shinütem yimzür.

2. Meyi mapang nung anü peranga aser tsüka apur.

Anogotem talangba aser aonungtem tatsüba alir.
Meyi mapang nung nisungtemi tzü tali ajemer.

3. Mangkonang mapang anogotem mokonga akümer.

Süngoliotem temeru küma tsüktsü tenzüker.

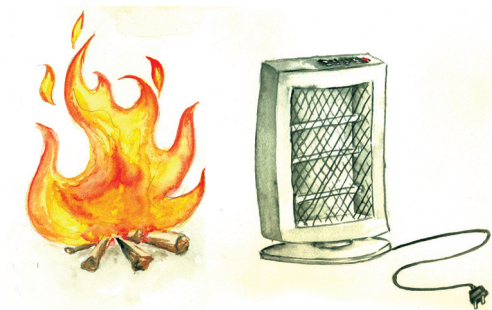
4. Tsüngküm mapang anogotem temokong akümer.

**Anogotem tatsüba aser aonungtem talangba akümer.
Tesem kar nungbo rü alar.**

Teinyaktsü

A. Noksatemji repringang. Noksa shiaji mongpu shitak züluang.

B. Item tasüngdangbatem ya langzüang.

1. Meyi mapang anogo aser aonung kechisa ataloker?
2. Mangkonang mapang süngoliotem kechisa ataloker?
3. Narotem kodang apungtsü tenzüker?
4. Tsüngküm mapang anogo aser aonung kechisa ataloker?

C. Nai meimba mongpu ka yangluang aser sentsü tepang.

D. Noksaji mongputem den putepa medentepang.

A

B

1.

Mangkonang

2.

Tsüngküm

3.

Meyi

4.

Metsü

E. Noksa nung agüja aliba mongpu shiaji pongtem ka ka ojang 20-30 tashi nung züluang.

1.

2.

3.

4.

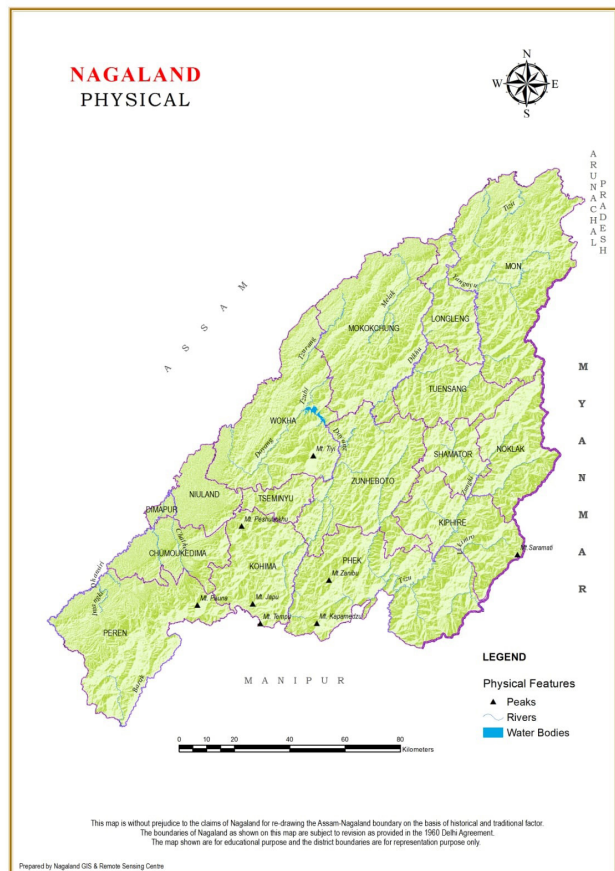
Lesson 4

Kü Nagalima-District Aser Kintem

Tangazüksü nükjiong:

1. Nagaland state kodang tentet aser lar kidanger shirsa metettsü.
2. District Tertrok tenüng metettsü.
3. Kin tertenet sanger aser parnok aliba district tenüngtem metettsü.
4. Asen oshi nung meta metettsü- Anüdoklentip, Anüolentip, Anüdoklen aser Anüolen.
5. Tangar kintem indang angazüksü jangradaktsütsü.

Mezüng Luchi ita (1st December) 1963 küm Nagaland state tentet. Lar kidangertemji- Anüolen Assam, Anüdoklen Myanmar, Anüdoklentip Arunachal Pradesh aser Anüolentip Manipur nungertem lir. Tang state nung districts ajak agi Tertrok lir. Itemji Kohima, Dimapur, Peren, Wokha, Zunheboto, Phek, Kiphire, Mokokchung, Tuensang, Longleng, Noklak, Niuland, Shamator, Tseminyu, Chümoukedima aser Mon. Kohima ya Nagaland yimtiba lir.

Item districts Tertrok shia nungji kin tertenet sanger alir. Itemji Angami, Ao, Chakhesang, Chang, Khamniungan, Kuki, Konyak, Kachari, Lotha, Phom, Pochury, Rengma, Sümi, Sangtem, Tikhir, Yimkhiung aser Zeliang. Kin shia pei pei libaliru, oshi aser sobusolemtsü balala lir.

Nagalima rangben tasazükji 16, 579 sq.kms lir. 2011 Census ajanga ashiba agi, Nagalima nung aliba netsüng yongsükji 19.79 Lakhs aser literacy rateji 79.55% lir.

Teinyaktsü

A. Itemi langzüang:

1. Nagaland state kodang tentet?
2. Anüdoklentip, Anüolentip, Anüdoklen aser Anüolen nungi Nagaland den kidangertemji shirsa?
3. Anüdoklentip, Anüolentip, Anüdoklen aser Anüolen nungi ner district den kidangertemji shirsa?
4. Nagaland nung kin kwi lir?
5. Nagaland nung district Tertrok tenüng shiang.

B. Nagaland map yanglua sentsü tepang aser district 16 tenüng enokang.

C. Tesayuri zünga ashibatam junga angang aser item orentemji shitak asü tai langzüang.

1. Nagalima nung district 16 lir.
2. Dimapur ya Nagalima yimtiba lir.
3. Sangtam kin ya Tuensang aser Kiphire district nung lir.
4. Tseminyu district nung Rengma kintem lir.
5. Anüolentip nungi Nagalima den kidangerji Assam.

D. Tazüng alidakji süngdakjang:

1. Nagalima rangben tasazükji _____ lir.
2. 2011 census ajanga Nagalima nung netsüng yongsük ajak agi _____ lir.
3. 2011 Census ajanga Nagalima nung Literacy rateji _____ .

E. Teinyaktsü (Listening activity)

Teküboklen agüja aliba Naga kin tenüngtem ajak tesayur nem ola adoka ka khen ka khen ta züngdakjang. Kaketshir temi tesayuri azüngbaji junga angar parnoki angashiba ojangtem nungji lungpanga yudakjang.

Lotha	Kuki
Phom	Khiamniungan
Konyak	Chang
Yimkhiung	Kachari
Sangtam	Tikhir
Zeliang	Chakhesang
Sumi	Ao
Rengma	Angami
Pochury	

F. Teinyaktsü:

Tangar kin nungi nisung ana bushiang aser parnok nungi itemi angazükang. Par oshi nung parnoki koma jembir:

i) “Na tenüng shiba?”

Aser

ii) “Na koma lir?”

Lesson 5

SHITI ASER JEPJU (NAGA TAR NUNGER OTSÜ)

Tangazüktsü nükjidong:

1. Keta aliba lesson shitak angateta züngtettsü.
2. Ojang tasen metettsü aser itemji jembiyim aser züluyim nung amshitettsü.
3. Lesson nungi tasüngdangbatem shitak langzütettsü.
4. Mulung pelatsü otsü angatetba ajanga Jepju sangraba metettsü.
5. Kaket züngnütsü aser tar nunger otsü tali metetnütsü.
6. Otsü indang pei angatetba shiteptettsü.

Mapang talangka süiogo, Shiti ka ayongnu kati teti tzü ajemisa ao. Kenü anogo pai tzüji motzü agi menener angu. Anungji pai kanga jashia ashi, “shibai kü indang tzü yamai menentsü? kü dang temaba mesüra kasa kati dang yamai inyaktettsü”. Pai Morok keyi ka dang shibai pa indang tzü menentsü aji bushiang ta ozüng agütsü.

Morok keyiji ayongbangleni atu. Pai yangji Jepju ka mazüngi ayongküm nung lungki tua angu. Pai Jepju dangi ao aser ashi, “Hai na!tashi tulusang Shiti-i ne dang mepelar. Nai lungki atuba ajanga pa indang tzü menentsür. Pa dang temaba mesüra pa den kasai dang yamai inyaktettsü ta pai ashir.”

Jepju jagi lungki tubokba nungjagi adoka pa temang nungi tezüng temerang ka agizüka Morok keyi nemji agütsüa ashi,”oangasertashitulu Shitidangne indang tezüngji kütezüng dang nungi tuluba aser temerangba asü ta asüngdangang.”

Morok keyiji Shiti dangi meyipa oa ashi, “oh tashi tulu Shiti, ne indang tzü shibai menentsü ni ajurugo.” Pai Jepju tezüngji Shiti nem agütsüa ashi, “ne tezüngji Jepju indang tezüng den kasa tulu aser temerang aji metettsü atema pai iba tezüng ben-er yok.”

Shiti jagi Jepju tezüng reprang aser pai pa indang tezüng tapuji repranga pa kanga tsübuatok. Iba shiruru ya kanga tulu aser tetsübutsüka asütsü ta pai bilem. Anungji tetsübu nung pa aremleni jena ao aser iba ayonglenji kodanga mangu.

A. Item ya langzüang:

1. Otsü nung jilushir shirsa?
2. Kechiba shiti ain adok?
3. Shibai ayong menentsü?
4. Morok keyi-i Jepju dang kechi ashi?
5. Jepjui tashi tulu shiti tsübu asü?
6. Jepjui tashi tulu shiti dangi kechi telangzüba yok?
7. Otsü tatem nung shibai shiba tsübu?

B. Agüja aliba oren ya shitak asü tai züluang:

1. Shiti-i Morok keyi dak ain adok. _____
2. Jepju-i ayongnu menentsü. _____
3. Shiti dang tashi tuluba mesüra kasai dang tzü menentsütettsü.

4. Jepjui pa züng taju agi Morok keyi dak atu. _____
5. Shiti-i Jepju züng ngua tsübu. _____

C. Tetezü shitak shimtetang.

I. Ayongnu

a) Ayong tila	()
b) Tzüta	()
c) Tzütu	()

II. Motzü

a) Lungpok	()
b) Lishi agi menenba	()
c) Tzü temerük	()

III. Tashi tulu

a) Tashi tait	()
b) Tobur tajung	()
c) Ku mali shiruru	()

IV. Tetsübu

- a) Ain adok ()
- b) Ya-a ait ()
- c) Tsübu ()

V. Tezüng tapu

- a) Tezüng aika meyiba ()
- b) Tezüng tekirak ()
- c) Tila aser pilaa meyiba ()

D. Oren ka ka nung langzüang:

a) Otsü tetenzük indang:

b) Otsü tiyong indang:

c) Otsü tatem indang:

E. Ner class-pur dang ne sasa iba otsü shiang.

Lesson 6

Sobaliba Sobusolemtsü

Tangazüktsü nükjidong:

1. Aor sobusolemtsü tenüngtem angazüktsü.
2. Lesson angateta züngtettsü.
3. Lesson nung ajemdaker tasüngdangbatem langzütettsü.
4. Tongmelang oren amshia lesson indang jembitsü.
5. Akhi mapang nungi Aor aser tangar kini sobua aruba sobusolemtsü ketasena amshitsü.

Küna tenüng Merenba aser Narola.
Ozü kini item sobusolemtsü ya sobur.

Tetsüri züngijang süpeti petir aser Etsüng sü abener. Ano azük, naro, kupok aser ozümi agir.

Teburi sü abener koba dang Tsüngkoteptsü ta ajar. Küm-bang, cap, azük, temko, ozümi, nokleptsü aser tsüngta amala sobur. Süjak ya temang tsünglanglen agir.

Teburi tokolak nung enokba dang temko ta ajar.

Teburi nok, nü aser jong amshir. Item osettem parnoki mapa inyakdang, shirishi aodang aser tsükchir nungi kümzüksü atema amshir.

A. Itemi langzüang:

1. Ner kin tetsüri abenba sü tenüng züluang.
2. Ner kin teburi abenba sü tenüng züluang.
3. Ner kin tetsüri petiba süpeti tenüng züluang.
4. Ner kin teburi temang tsünglanglen agiba tenüng züluang.
5. Sobaliba sobusolemtsü ya nai kodangsa sobur?
6. Ner kin teburi mapa inyakdang, shirishi aodang aser tsükchir nungi kümzüktsü atema kechi oset temsa amshir?
7. Ner kin tetsüri sobuba sobusolemtsü tenüng pungu züluang.
8. Ner kin teburi sobuba sobusolemtsü tenüng pungu züluang.

B. Telangzüba shitak shimtetang:

1. Tetsüri temang tsünglanglen agiba.
a) Azük b) Süpeti c) Süjak d) Kupok
2. Teburi tetsüng nembanga agiba
a) Naro b) Sü c) Tsüngta d) Kümbang
3. Teburi tokolak nung agiba.
a) Nü b) Azük c) Temko d) Kümbang
4. Tetsüri abenba sü.
a) Süpeti b) Naro c) Azük d) Etsüngsü
5. Tetsüri tekong nung enokba
a) kupok b) süpeti c) azük d) ozümi
6. Teburi temang tsünglanglen agiba
a) cap b) kümbang c) temko d) süjak

C. O lemtep

Tanga kin indang sobutsü nai meimba ka tenüng shiang? Kechiba nai aji meimer? Medemer ka den lemsatepbang.

D. Ner kin sobutsü ka yangluang.(teburi tebur sobutsü aser tetsüri tetsür sobutsü yangluang).

E. Ner class nung sobaliba anogo mung ka ayongzükang.Ner kini sobuba sobusolemtsü sobur classi arung. Item sobusolemtsü tapu balalatem indang koda tongtimbang aser kechiba nai item ya meimer ibaji ner medemertem dang shiang.

F. Noksatemji reprangang aser teküpoklen agüja aliba noksatemji kin den putepa medentepang.

Konyak

☐

Zeliang

☐

Kuki

☐

Pochury

☐

Sangtam

☐

Khiamniungan

☐

Yimkhiung

☐

Rengma

☐

Lesson 7

KHEN TERA TALI

Tangazüktsü nükjidong:

1. Sangroji olasü shitak nung züngtettsü.
2. Sangro tetezü shitak angateta jembitsü aser iba indang zülutsü angazüktsü.

Khen tera tali bilemdangba

Khen tera tali anepaluba

Khen tera tali meimba

Khen tera tali tatok agütsüba

Khen tera tali agütsüba

Khen tera tali angajemba

Ajak nung khen tera tali tajung
inyakbaji

Tamaren, tajung aser tepela lir.

Kelhoukhrieno Savi

A. Sangroji lokti/nisung ananati mesüra kisüangi zügang.

B. Item ojangtem ya tetezü angazükang.

1. Bilemdangba	-	Langka inyaktsü bilemba.
2. Anepaluba	-	Meima benshiba.
3. Meimba	-	Temeim.
4. Tatok agütsüba	-	Aibelener dang temeim sayuba.
5. Angajemba	-	Angateta aruba.
6. Tamaren	-	Alakteta uluba.

C. Kechi lenmangtem nungsa nai temeim, tatok agütsüba aser tangatetba inyaktsü akoktsü itemji kar züluang.

D. Agüja aliba ojangtem jagi tongmelang oren ka ka yangluang aser class pur ajaki ola tulu adoka itemji zügang.

Bilemdang, Anepalu, Temeim

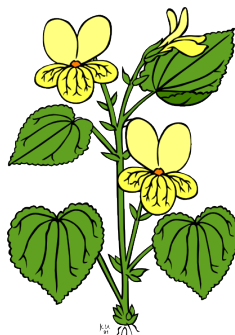
Lesson 8

Asen meküta aliba süngdonglidong - I

Tangazüksü nükjidong:

1. Süngdonglidong telemsa tenüngtem angazüksü.
2. Lessonji angateta züngtettsü.
3. Ner tesem nung aliba süngdong tenüngtemji ner oshi nung jangja metettsü.
4. Süngdongji kechi nungsa nüngdak tongmelang agi metettsü.
5. Süngdongji koda tongtibang agi angazüksü aser itemji wazüka ayutsü metettsü.
6. Tongmelang agi iba lesson nungi oren yanglua amshitsü angazüksü.

Asenoki asen meküta süngdonglidong tapu balala angur. Itemji taküm aliba süngdonglidongtem lir. Parnoki tangu sashir aser ainer. Ano jakshia meyr. Süngdonglidongji asenok atema kanga tenüngdaktsü. Süngdonglidong kar tulu aser tashi tait. Süngdonglidong kar tila aser tashi mait.

Ongpangsülem
(Alder Tree)

Pine
(Pine Tree)

Aku
(Banyan Tree)

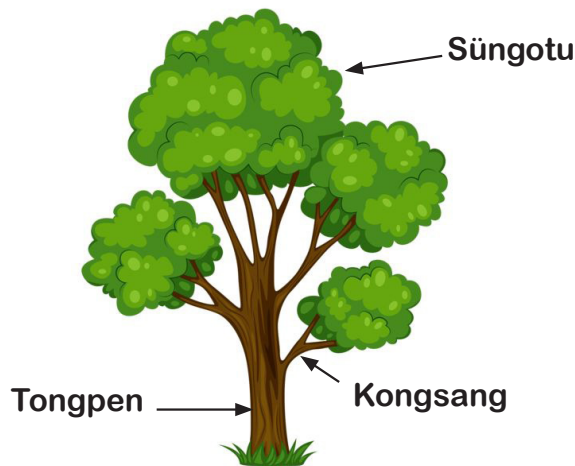
Süngdonglidong tulu:

Tedong tulu,talang aser tashi tait dang süngdong ta ajar.

Parnok dak kongsang aika lir.

Parnokji metong metonga noktaker.

Süngdong temang dangji tongpen ta ajar.

Süngdongi asenok nem akhüm,süngjang aser tatsüktsü süng agütsür. Sülem (Oak), Ongpangsülem (Alder), Pine (Pine), Mongozünu (Fig), Aku (Banyan),Tangmo (Naga tenga), Akuo (Walnut), Mongmong (Mechinga) , Lozü (Gooseberry), Naring (Orange), Plum (Plum), Mokuri (Peach), aser Azüpen (Simul) item süngdongtemji asen meküta lir.

A. Süngdong ka yangluang aser tenüing telemsa agüjang.

B. Itemi langzüang:

1. Ner tesem nung anguba süngdong kar shiang.
2. Ner tesem nung anguba süngjang tenüng kar shiang.
3. Süngdong kobaisa asenok nem tatsüktsü süng aser süngtsük agütsür tenüng kar shiang.
4. Süngdongji kechi nungsa nüngdaker?
5. Kechiba süngdongji taküm aliba ta ashir?
6. Asenoki süngdongji lentokra kechi ataloktsü?

C. Agüja aliba ojangtemji tazüng alidak süngdakjang.

Süngjang, ainer, akhüm, akuo, aku, tangu sashir

1. Lozüdong ya _____ dong lir.
2. Asenok nem akhüm agütsüba süngdong ya _____ dong lir.
3. _____ dong yagi asenok nem süngjang aser süngtsük agütsür.
4. Asenok nem süngdongi anü tatsük nungi _____ agütsür.
5. Süngdongtemji taküm aliba, kechiaser parnoki _____ aser _____ .

D. Item ojangtem yagi oren yangluang:

Tulu, tila, talang, ainer, süngjang, akhüm, süngdong, tashi mait.

E. Ner tesem nung anguba süngo tu balala bendenang aser ne kakat nung itemji maloker tenüngtem shiang.

Lesson 9

Asen Meküta aliba Süngdonglidong - II

Tangazüksü nükjidong:

1. Lessonji angateta züngtettsü.
2. Ner tesem nung aliba süngza süngnu tenüngtem ner oshi nung jangja metettsü.
3. Ner tesem nung anguba süngza,süngolio,mesanga aoba aser züa atuba tedongtem bendangtettsü.
4. Süngza süngnu kechi nungsa nüngdaker metettsü.
5. Tongmelang agi süngza süngnu indang shitettsü.

Süngza süngnutemji süngdong dang nungi tilaba.
tongpenji tapu aser tashi mait.

Parnok

Parnokji kanga talang masü.

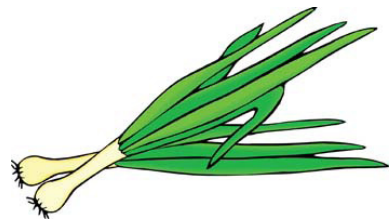
Süngza, süngolio, züa atuba aser mesanga aoba tedongtem dangji süngza süngnu ta ajar.

Süngza:

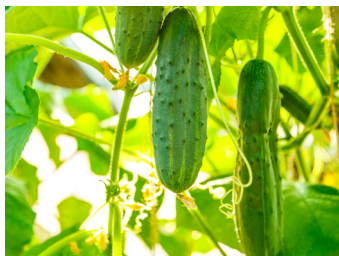
Süngzaji tedong tila. Item dak süngdong ama tongpen temerang, teküp tapu aser pa dak kongsang lir. Kolapnaro, tasendong aser aroklashi dong itemji asen meküta angur aser item ama tedong dangji süngza ta ajar.

Süngolio:

Süngolio ya tedong tila. Item tedong ya tanük aser sentsü tanen. Itemji ita ishika dang alir. Nangpera, napa, nü, repji, tsük, chipi, alulasüng item amala süngolio asen meküta angur.

Züa atuba:

Tedong kar tashi mait aser parnok aindang menoktakteter. Parnoki tangar süngdong mesüra ajok kar parnok noktaksü atema nüngdaker. Item tedong dangji züa atubadong ta ajar. Züa atuba tedong dak tezü alur aser ibajagi sota ainer. Entsülashi,züngi,luli aser tsükmenatsü itemji züa atuba tedongtem asen meküta angur.

Mesanga aoba:

Tedong kar ali nung meya aor.lba dangji mesanga aoba dong ta ajar. Mesanga aoba dongji tashi mait aser pa sasa indanga menoktakteter. Mapu aser shi item amala mesanga aoba tedongtem asen meküta angur.

A. Item ya langzüang:

- i) Nai achiba teronem menemba süngolio tenüng kar shiang.
- ii) Züa atuba tedong nungi tejang aser tu koba nai achir tenüng kar shiang
- iii) Mesanga aoba nungi angu ba süngjang koba nai achir tenüng ana shiang.
- iv) Ner ki meküta atsü lir na? Nai iba atsü nung kechisa tsünür?

B. Shitak asü tai langzüang

1. Süngoliotem ya ita ishika dang alir.
2. Mesanga aoba dongtem pa sasa indang indanga nokdakteter.
3. Nangpera ya asen meküta anguba süngolio ka lir.
4. Süngzaji tedong tulu aser teküp temelem.
5. Züa atuba tedongi parnok noktaksü atema teyari nüngdaker.

C. Ner tesem nung anguba aonsotsü aser süngjanglijang koba nai achir, tsünglanglen agüja aliba telemsa shitak nung züluang.

Süngza	Süngolio	Mesanga aoba	Züa atuba

D. Teinyaktsü (Speaking activity)

Asen meküta anguba (süngza, süngolio, züa atuba mesüra mesanga aoba) mashi ka class taktangi bener arung. Iba ya komala süngdonglidong ka aser kechi nungsa nüngdaker itemji oren 2 mesüra 3 nung rasaa shiang.

E. Teinyaktsü:-

Tesayur teyari agia item ya inyakang:

- Tesem tila ka bushiang aser ner class pur asoshi atsü ka renemang.
- Tesem nung anguba tsünüsenpongtsü yokang.
- Telok lemsar mapang telemsa nung ner class puri atsüji anepaluang.
- Atsü nung adokbatemji class pur lemsatsü mesüra class pur sen lenmang asoshi ayoktsü.

Lesson 10

TAIN DANG AKHÜMTSÜBU

Tangazüksü nükjidong:

1. Naga nunger yimya tajung indang angazüksü.
2. Taintem dang akhümtsübut्सु lenmang metettsü.
3. Yimya tajung wazüka ayutsübaji tongtibang ta angatettsü.
4. Lesson angateta züngtettsü.
5. Ojang tasentem angazüksü.

Naga nunger dak yimya tajung aika lir. Asen tsürabur nungi ibaji asenok dang sayua kar. Item rongnung tajung kaji taintem dang akhümtsübut्सु sayubaji lir.

Asen Naga nunger sobaliba nung koda tain dang akhümtsübut्सु yimya aika asenok dang sayua lir. Kodang tain ka kilungi aitdir asenok noktaksü aser asen amenba menden aitsütsüla.

Kodang tain kati
jembidir, asenoki
a k h ü m t s ü b u a
angatsüla. Kodang
asenok senden ka
lidir, asenoki teti
tain nem mezüng
embidaktsütsüla.

A s e n o k i
teti taintem
m e z ü n g
p e l a a
agizüktsüla.

Asenoki tain-i sayutsüngi tajung ashiba nung akhümtsübua anidaktsüla.

Asenoki asen akokba lenmang nung tain yaritsüla.

Yimya tajungtemji asen sobaliba senmang aser nüngo. Asenoki kodanga mamatsüla mesüra mesamadaktsütsüla. Asenoki tain dang akhümtsübuba sobaliba tajungji wazüka ayutsüla.

Ojang ratet:

1. Tetsütebou	: Otsüla oboula nunger
2. Jaklaliru	: Yimya yimpong
3. Akhümtsübu	: Tila küma tashi angaba
4. Sobaliba senmang	: Akhidang nungi yimya yimpong
aser jaklaliru tajung wazüka benshia
aruba
5. Tain	: Tantsü tambu

Teinyaktsü

A. Itemi langzüang:

1. Kodang tain ka kilungi aitdir nai kechi inyaktsüla?
2. Kodang tain kati jembidir nai kechi inyaktsüla?
3. Kechi yimya tajung ka asen tsüraburtemi asen Naga nunger dang sayu?
4. Kechiba Naga nunger yimya tajungji asenoki mamatsüla mesüra mesamadaktsütsüla?

B. Agüja aliba oren nung shitak asü tai langzüang.

1. Asenoki teti taintem mezüng pelaa agizüktsüla. _____
2. Asenoki taintem meyaritsüla. _____
3. Asenoki taintem akhümtsübutsüla. _____
4. Asenoki taini sayutsüngi tajung ashiba nung manidaktsüla.

C. Ojang tasen koba nai angazüka ali itemji amshia tazüng alidakji süngdakjang.

Akhümtsüba, Tain, Sobaliba senmang, Tetsüteboui, Jaklaliru

1. Teti _____ dang akhümtsübutsäla
2. Asen _____ wazüka ayutsü kanga tongtibang.
3. Tsüraburi sayutsüngi ashiba nung _____ anidaktsüla.
4. Nisung ajak dang pai teti _____ tajung benshir.
5. Küm aika jakdang asen _____ iba yimtsüng ya mesemetet.

D. Tsünglanglen agüja aliba tatishitsü akhümtsübu aser akhümmetsübu yimyatem züngang aser agüja aliba süngden nungji shitak enoka züluang.

Lemsatep	'Yimlibilem', 'Taitokang' aser 'Kanga pelar' yamala o tem amshiba
O tanep tajung jembiba	Tangar dak asaloktsüba
Tangari jembidang angaba	Merumeru
Ozüng mebenshiba	Tesem menentsüba
Aseni janaba merüktetba	Sayubentsü o mangaba
Nai aginüba manguadang mit adokba	Mapang shitak amshiba

Akhümtsübu	Akhümmetsübu

E. O lemteped mapang

Telok lemsaang aser koma tain dang akhümtsübu sayutsü iba indang lemsatepdakjang.

STATE COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH & TRAINING (SCERT)

STATE CENTRE OF NAGALAND LANGUAGES (SCNL), DSE

Iodine deficiency disorder is the single most common cause of preventable mental retardation and brain damage.

“Consume only Iodized Salt”